

ANDELKO VASILJEVIĆ

TEMA BROJA:

EVROPA NA BALKANU

regionalna saradnja i integracija

Jelica Minić:
Nova slika regiona

Duško Lopandić:
**Balkan – ni
“bure baruta”
ni Skandinavija**

Predrag Simić:
**Saradnja u “dej-
tonskom trouglu”**

Vladimir Gligorov:
**Integracija
dezintegriranih**

Florijan Biber:
**Evroregioni i
prekogranična
saradnja**

Jovan Teokarević
**Kako do Evrope na
Balkanu?**

Intervju:
**Neven Mimica,
hrvatski ministar
za evropske
integracije**

**Zona slobodne
trgovine na
Balkanu**

Objavljeno kao dodatak
nedeljnika **VREME**
br. 638 od 27. marta 2003.

Povodom ubistva Zorana Đinđića, premijera Srbije

“U Beograd, kao predsedavajući Evropske unije, donosim i poruku EU-a da će ona sve učiniti da Srbija i Crna Gora viziju Zorana Đinđića i ostvari, da postane deo evropske porodice naroda, uprkos onima koji su Đinđićevim ubistvom pokušali da spreče te promene.” (**Jorgos Papandreu**, ministar spoljnih poslova Grčke)

“Meci kojima je ubijen srpski premijer Zoran Đinđić su meci ispaljeni protiv budućnosti našeg regiona.” (**Adrijan Nastase**, premijer Rumunije)

“Izuzetno je važno da i u ovim teškim okolnostima svjedočimo o spremnosti na suradnju i dobrosusjedske odnose, s obzirom na to da živimo jedni pored drugih, i da bi tako trebalo i da ostane.” (**Ivica Račan**, premijer Hrvatske)

“Đinđićevo ubistvo je opomena za sve nas u regionu na dominaciju organizovanog kriminala, protiv kojeg svi moramo da se borimo.” (**Mladen Ivanić**, ministar spoljnih poslova BiH)

“Smrt Zorana Đinđića je gubitak prijatelja i važnog partnera za izgradnju novog prijateljstva Srbije i Crne Gore sa Albanijom” (**Fatos Nano**, premijer Albanije)

“Evropska unija će učiniti sve što je u njenoj moći da osigura da Beograd ostane na putu demokratije i stabilnosti. Ne sme

se dozvoliti da jedan zločinački akt zavrti časovnik unazad i vrati loše dane iz prošlosti.” (**Romano Prodi**, predsednik Evropske komisije, i **Kristofer Paten**, komesar za spoljnu politiku EU-a, u autorskom tekstu objavljenom u “Politici”, 20. 3. 2003.)

“Nema dileme da dosadašnja dešavanja dokazuju da je sada naš strateški partner pod jedan SAD i pod dva EU. Ne želimo da presuđujemo u sporovima između SAD i EU-a, ali podržavamo sve one principe koje podržava čitavo čovječanstvo. Uostalom, i opozicioni lideri moljaku američkog ambasadora kad imaju probleme u Crnoj Gori i to napismeno.” (**Ranko Krivokapić**, predsednik Socijaldemokratske partije Crne Gore, “Vijesti”, 9. 3. 2003.)

“Prevashodni cilj, na svim nivoima, jeste evropeizacija i Crne Gore i Srbije. Evropska unija je kroz proces stabilizacije i asocijacije otvorila svim zemljama Zapadnog Balkana evropsku perspektivu. Dakle, i Srbiji i Crnoj Gori. (...) Sporazum po kojem su Srbija i Crna Gora napravile novu zajednicu je prvi demokratski dogovor Srbije i Crne Gore od njihovog postojanja, utemeljen na principima Evropske unije i razvijenog, demokratskog sveta. Reč je o državnoj formuli koja obezbeđuje punu zaštitu autentičnih interesa države Srbije i Crne Gore. Ona

ujedno afirmiše i zajedničke interese, omogućavajući preko državne zajednice, usmerenost i jedne i druge države ka bržem uključivanju u evropske strukture.” (**Svetozar Marović**, posle izbora za predsednika Srbije i Crne Gore, “Politika”, 8. 3. 2003.)

“Ujednačavanje carinskih stopa je opasno za crnogorsku ekonomiju. Stope koje traži Srbija odgovaraju toj državi, koja štiti svoje interese i koja kroz politiku carina pokušava da zaštiti pojedine grane vlastite industrije. Ako se u Crnoj Gori primijene stope koje odgovaraju Srbiji i na kojima ona insistira, time će se faktički natjerati crnogorski potrošači da, na svoju štetu, subvencioniraju zastarjele srpske industrijske grane.” (**Daniel Gros**, direktor CEPS-a iz Brisela, “Monitor”, 28. 2. 2003.)

“Imamo evropske cijene, evropsku vladu, evro sad i radno vrijeme, samo su plate naše.” (**prodavac cigareta** u centru Podgorice odgovara na žalbe gospođe koja žurno čeka kusur; pet do devet je, ona hita na posao; “Monitor”, 21. 2. 2003.)

“Niko nema pravo da zavarava građane naše zemlje da će živeti bolje ukoliko neki ljudi ne odgovaraju za zločine koje su počinili.

li. Moja poruka je da neće živeti bolje. Niko u zemlji neće osetiti napredak dok god ne ostavimo iza sebe probleme koji su vezani za saradnju sa Sudom u Hagu.” (**Goran Svilanović**, ministar spoljnih poslova SCG, Beta, 5. 3. 2003.)

“Očekujete li da će do 15. maja biti isporučeni Mladić i dvojica iz vukovarske trojke?”

“Sudbina sveta ne zavisi od tih izručenja. Može se saradnja svesti na pravu i razumnu meru. Pitam se koliko predsednika i koliko načelnika GŠ-a treba da se nađe u Hagu, pa da se kaže da dovoljno sarađujemo. Čujemo izjave da su u NATO-u opsednuti Mladićem. S druge strane, mnogi u našem Ministarstvu spoljnih poslova opsednuti su NATO-om. Ne vidim da je to najpreče našoj zemlji. Bolje bi bilo da se naši natoljupci pozabave pitanjem kako da prikupe dokaze za zločine protiv našeg naroda, umesto da se razmišlja o tome kako će se svi ideali ispuniti kad se postane član NATO-a. Bolje bi bilo da se neki ljudi koji snose odgovornost za saradnju s Hagom pozabave saradnjom na način koji je u interesu naše države, njene stabilnosti i njene budućnosti, a ne u interesu NATO-a.” (**Vojislav Koštunica**, predsednik DSS-a, “Blic”, 1. 3. 2003.)

Kako do Evrope na Balkanu?

U evropsku i regionalnu integraciju ne može se ni korak dalje ukoliko mračne senke prošlosti nastave da skrivaju drugi i bolji lik naše zemlje

PIŠE:

DR JOVAN TEOKAREVIĆ

Pored mnogih drugih posledica, ubistvo srpskog premijera Zorana Đinđića uticaće i na perspektive regionalne saradnje i integracije na Balkanu, čime se bavimo u ovom broju "Evropskog foruma". Od tri nivoa s kojih se te perspektive mogu posmatrati – nacionalnog, regionalnog i evropskog – onaj prvi čini se najvažnijim. Za građane Srbije atentat na Đinđića bio je brutalno buđenje iz iluzije da će reforme, nakon prethodnog diktatorskog i kriminalnog režima, biti lake i da neće zahtevati previše energije, odricanja i vremena. Ako smo svi bili zavedeni mirnim prelaskom u demokratiju u oktobru 2000, posle atentata od 12. marta više nemamo prava da se zavaravamo: prečice u bolju budućnost možda postoje, ali ne bez suočavanja sa sopstvenom prošlošću. A ta prošlost je gora nego što naša javnost želi da zna i prizna, ali i jača nego što smo svi mislili. Upravo zato samo borba protiv njene suštine – organizovanog kriminala – može da bude današnje ime reformske politike u našoj zemlji.

To ne znači da ostali vidovi reformi treba da budu potisnuti, već da će biti poništeni i obesmišljeni bez sistematskog i ambicioznog rada na uspostavljanju vladavine prava. Treba biti vrlo jasan: u evropsku i regionalnu integraciju ne može se ni korak dalje ukoliko mračne senke prošlosti nastave da skrivaju drugi i bolji lik naše zemlje, koji je afirmisan i velikom zaslugom Zorana Đinđića. Balkan i Evropa s pravom traže – i žele da podrže – samo kredibilne partnere iz Beograda i Podgorice. Kredibilnost za saradnju sa drugima znači danas, pre svega, ambicioznu i realističnu viziju sopstvenog puta u budućnost i bezrezervnu posvećenost reformama. Ako se budućnost može kratko definisati kao članstvo u Evropskoj uniji, na dnevnom redu reformi je konsolidacija demokratije, koje nema bez iskorenjivanja vaninstitucionalnih oblika moći, što

je dosad naročito odlikovalo najosetljivije, ali i najzapuštenije oblasti – policiju, vojsku, pravosuđe.

Država jakih institucija

Iako se regionalna saradnja danas ne svodi samo na saradnju država, nje takođe nema bez država koje su jake zbog snažnih institucija, a ne zbog količine moći kojoj teže. Takvu državu, ne samo i ne pre svega zbog regionalne saradnje, treba da izgradimo i mi i naši susedi. Izgleda da široki društveni konsenzus za to nije tako velik problem, što najbolje pokazuje velika politička mobilizacija javnosti Srbije za borbu protiv organizovanog kriminala, koja dodatno raste zbog podrške iz inostranstva. Problem može i dalje da bude nedostatak političke volje ili pak nevesto upravljanje reformama od strane vlasti, i kod nas i kod suseda.

Što se regionalne saradnje i integracije poslednjih godina tiče, po inicijativama i posvećenosti naša zemlja je trenutno sigurno lider u regionu, kako se to obično kaže. Na to s ponosom treba podsetiti upravo uoči balkanskog samita šefova država ili vlada, koji se početkom aprila održava u Beogradu, na kraju jednogodišnjeg predsedavanja naše zemlje Procesom saradnje u Jugoistočnoj Evropi. Aktivniji smo od drugih suseda, međutim, u kontekstu čija je glavna karakteristika još uvek – nažalost – izostanak saradnje. Strogo gledano, zbog odsustva saradnje i integracije, Balkan ne postoji kao jedinstven region, a nasleđenim linijama podela iz ranije i bliske prošlosti dodaju se nove, između ostalih i one stvorene i kao posledice nejednakog tempa koje države imaju u evroatlantskim integracijama.

Funkcionalno povezivanje

Postoje dva načina za postizanje većeg stepena saradnje i integracije u našem regionu. Jedan je funkcionalno povezivanje, u okviru kojeg se ostavljaju po strani krupna i nerešena politička pitanja, a favorizuju ekonomska i druga saradnja u oblastima od značaja za praktičan život građana sa bilo koje strane državnih međa. Pretpostavlja se da će se na ovaj način saradnja s vremenom

produbljivati, kao što je sličnim malim koracima – praćenim velikom vizijom – začeta i Evropska zajednica pre pola veka. Potpisivanjem serije bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini, kao i drugim sličnim inicijativama (energetika, saobraćaj, evroregioni...) funkcionalni metod je proteklih meseci doneo dobre početne rezultate, pre svega u okviru Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope. Započela je i saradnja policijskih, pravosudnih i carinskih organa balkanskih država u borbi protiv kriminala koji je ne samo zajedničko zlo već po obimu i najveći prekogranični fenomen u regionu.

Na duži rok, puni rezultati možda će izostati ako funkcionalni pristup ne bude dopunjen jednim generalnim i paralelnim pristupom Balkanu od strane međunarodne zajednice, kao dugoročni i strateški odgovor na dva problema i dve specifičnosti u odnosu na ostale regione postkomunističke Evrope. Balkan je, naime, drugačiji jer je ekonomski nerazvijen i jer je osnovni zajednički problem svih ovde, takođe, bezbednosne prirode. Zato rešenje nijedne od tih dveju specifičnosti ne može da zavisi samo od inicijativa odozdo, od trenutnih odnosa političkih snaga unutar ili preko granica ili od posebne situacije unutar ove ili one zemlje. Nije reč o uspostavljanju međunarodnog protektorata nad regionom, već o strategiji koju dele i za koju su odgovorne i međunarodna zajednica i države iz regiona i čiji je jedan od najvažnijih elemenata upravo saradnja i integracija unutar regiona.

Bezbednosna zajednica

Takva "velika slika" je istovremeno i pretpostavka za drugi metod favorizovanja saradnje i integracije. Reč je o stvaranju bezbednosne zajednice na Balkanu, što podrazumeva tri stvari: zajedničke vrednosti vlada u regionu, predvidljivost ponašanja i mogućnost da se na krizu deluje zajedno i brzo. Očigledno je reč o veoma niskim standardima, ali je čak i njih veoma teško ispuniti: nedostaju regionalne institucije i politička volja za saradnjom, ali zato međusobnih predrasuda, nepropusnih granica i prepreka svake druge vrste ima na pretek.

Formula u kojoj se načela funkcionalnog pristupa i bezbednosne zajednice dopunjuju reafirmiše na našem prostoru model posleratne integracije u Zapadnoj Evropi, sa svim specifičnostima našeg regiona danas. Reč je o formuli "Evropa na Balkanu" koja će funkcionisati onoliko koliko to svi zajedno želimo. Kriza izazvana atentatom na srpskog premijera pretila da smanji ionako malu saradnju. Ona bi morala da bude iskorišćena kao povod za veću saradnju na Balkanu.

Autor je direktor Beogradskog centra za evropske integracije (BeCEI)

Početak prave saradnje

Pisati o novom licu Balkana dan nakon ubistva Zorana Đinđića, jednog od njegovih najdinamičnijih, najhrabrijih i najtalentovanijih mladih državnika, zvuči kao utopija. Ali, neka to bude poslednji pozdrav njemu i poruka da je svojim delom ostavio zaveštanje koje se ostvaruje

PIŠE:

DR JELICA MINIĆ

Nakon prestanka rata na prostoru bivše SFRJ, Balkan se ubrzano menja. Delom, to je zasluga mnoštva regionalnih projekata i inicijativa. Integracioni procesi u Jugoistočnoj Evropi odvijaju se na više koloseka, u više krugova koji se delom poklapaju ili presecaju, uz učesće država, gradova, biznisa, nauke, kulture, građanskih udruženja, zajedničke – uglavnom teške – istorije i, najzad, kroz brigu o zajedničkim resursima.

Integracioni tokovi se mogu podeliti na dva osnovna oblika: institucionalni i funkcionalni. Svaki od njih opet na dva: multilateralni i bilateralni, institucionalni i sektorski, horizontalni i funkcionalni. Svaki od ovih oblika je odraz mnoštva konkretnih i delotvornih interesnih povezivanja, koja je već dosta teško pratiti u svim njihovim ispoljavanjima.

Institucionalni aranžmani su stvar među-državnih odnosa. Čak i kad se odnose na druge strukture, oni se formiraju odozgo naniže, uz aktivnu ulogu države. U pitanju su ugovori, sporazumi, pristupanje multilateralnim organizacijama i drugi uobičajeni pravni instrumenti.

1. U multilateralnom povezivanju, Jugoistočna Evropa se integriše u tri kruga integracionih procesa: evroatlantske (Savet Evrope, EU i NATO), one usmerene na sam Balkan (Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope, Inicijativa za saradnju u Jugoistočnoj Evropi – SECI i Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi) i, najzad, okrenute ka okolnim regionima, sa drugim promoterima integracije, ali uz uključivanje pojedinih ili većine balkanskih zemalja (Centralnoevropska inicijativa, Jadransko-jonska inicijativa, Proces podunavske saradnje, Crnomorska ekonomska saradnja i Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini – CEFTA). Samo je Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi autentič-

na inicijativa balkanskih zemalja uz isključivo njihovo učesće, i očekuje se da će nakon gašenja SECI inicijative i njenog stapanja sa Paktom za stabilnost, ona preuzeti u nekoj narednoj fazi veći deo funkcija samog Pakta za stabilnost.

U prvom, evroatlantskom krugu, balkanske zemlje se integrišu međusobno na posredan način, harmonizujući pod okriljem ovih struktura svoje politike, institucije i zakonodavstvo. Za zemlje tzv. Zapadnog Balkana (bivše jugoslovenske republike, bez Slovenije, sa Albanijom), uspostavljen je poseban Proces stabilizacije i pridruživanja Evropskoj uniji, koji otvara, u perspektivi, mogućnost punopravnog članstva (Hrvatska je upravo tražila status kandidata za članstvo, što najavljuje i Makedonija).

Državna zajednica Srbija i Crna Gora nije

MOSTAR: Od srušenih ka novim mostovima saradnje na Balkanu

uključena ni u jednu evroatlantsku organizaciju i nema potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. Član je sve tri inicijative usmerene na balkanske zemlje (trenutno predsedava Procesom saradnje u jugoistočnoj Evropi) i, sem Crnomorske ekonomske saradnje i CEFTA, učestvuje i u ostalim navedenim inicijativama vezanim za centralnu Evropu, Dunav i Jadran.

2. Bilateralna institucionalna saradnja obuhvata mnoštvo sporazuma i ugovora iz oblasti ekonomije, infrastrukture, kulture, nauke, obrazovanja, sporta itd. Samo u periodu nakon političkih promena, SRJ (sadašnja Srbija i Crna Gora) zaključila je preko 80

bilateralnih sporazuma i još je toliko u različitim fazama pregovora. Posebno su značajni sporazumi o izbegavanju dvostrukog oporezivanja, uzajamnoj zaštiti investicija i slobodnoj trgovini, koji su parafirani ili potpisani sa svim susedima. Susedi su za našu zemlju značajni privredni partneri.

Funkcionalni integracioni tokovi odvijaju se na sektorskom i horizontalnom nivou. Njih karakteriše drugačiji tip povezivanja nego u prva dva slučaja. Gradi se drugačija struktura odnosa koji su ravnopravni deo ukupnih integracionih tokova u regionu Jugoistočne Evrope.

3. Sektorsko povezivanje se odvija u oblasti spoljne trgovine (ugovori o liberalizaciji trgovine), kroz stvaranje zajedničkog investicionog prostora (harmonizacija zakonodavstva i primena najbolje prakse), kroz formiranje zajedničkog tržišta električne energije, saradnju u oblasti razvoja saobraćajne infrastrukture (npr. koridori X i VII), zajedničku borbu protiv organizovanog kriminala (SECI Centar za borbu protiv prekograničnog kriminala, u Bukureštu) i dr. I ovde je reč o preuzimanju međunarodnih obaveza i međudržavnim aranžmanima multilateralnog (regionalnog) karaktera, ali su u pitanju sektori koji predstavljaju funkcionalne veze među državama.

4. Jedini tip odnosa koji se zasnivaju odozdo naviše, formirajući svojevrzne horizontalne mreže, su direktni odnosi različitih aktera uspostavljeni oko rešavanja pojedinih problema ili boljeg zadovoljavanja određenih interesa. Da bi se ove mreže stvorile i funkcionisale nije neophodna država. To su najčešće mreže lokalnih zajednica koje obuhvataju prekograničnu saradnju, uključujući stvaranje evroregiona, mreže trgovinskih komora, poslovnih asocijacija, nevladinih organizacija, medija, naučnih, sportskih organizacija i dr. Često su to odnosi obrazovnih i kulturnih institucija koji se ne zasnivaju na ugovorima, već na dobrovoljnom članstvu, zajedničkim programima, planovima i projektima.

Svi ovi vidovi povezivanja zemalja Jugoistočne Evrope stvaraju novo privredno, socijalno i političko tkivo, koje se konstituiše kao podregion Evrope (slično strukturama centralnoevropskih, nordijskih ili baltičkih zemalja) u kojem se grade posebni odnosi unutar glavnih tokova evropske integracije. To je nova slika Balkana koji sarađuje i međusobno se podržava, slika koju su priželjkivali njegovi najbolji umovi i koja po prvi put ima realne šanse za uspeh.

Autorka je pomoćnik ministra spoljnih poslova Srbije i Crne Gore

Ni "bure baruta" ni Skandinavija

Regionalne inicijative nisu cilj po sebi, nego instrument koji zemljama regiona treba da pomogne da se približe Evropskoj uniji

*Ništa se ne stvara
bez ljudi,
ništa ne traje
bez institucija
(Žan Mone)*

PIŠE:
DR DUŠKO LOPANDIĆ

Perspektive za razvoj regionalne saradnje na Balkanu u pravom smislu te reči stvaraju se tek krajem 2000. godine, odnosno onda kada su prvi put od kraja blokovske podele u Evropi (pa i na Balkanu) eliminisani ključni nosioci "distorzije" međubalkanskih odnosa, koje su oličavali raniji nacionalističko-autoritarne režimi u Beogradu i Zagrebu. Do koje mere su ovi režimi imali negativan uticaj na balkansku saradnju najbolje ilustruje činjenica da su zagrebački vlastodršci pre nekoliko godina našli za shodno da donesu *ustavnu zabranu* (!) da se Hrvatska uključi u bilo kakvu integraciju u Jugoistočnoj Evropi, dok je politika beogradskog režima skoro celu deceniju zemlju praktično držala pod raznim oblicima međunarodnih (političkih, ekonomskih, pravnih...) sankcija i izolacije.

Zato nema sumnje da su promene režima u Beogradu i Zagrebu bile glavni pozitivan preduslov za razvoj regionalne saradnje, što je naznačeno već na tzv. Zagrebačkom samitu šefova država ili vlada zemalja Evropske unije i pet zemalja Zapadnog Balkana (Albanija, BiH, Hrvatska, Makedonija i SRJ) održanom u novembru 2000. godine. Ova očekivanja, izražena u deklaraciji iz Zagreba, u dobroj meri su i ostvarena. Iako se Balkan još nije ni približio uzoru koji vole da pominju balkanski političari – Skandinaviji (ni po stepenu razvijenosti, a niti po stepenu regionalne saradnje), on se ipak bar donekle odmakao od onog stereotipnog poređenja sa "buretom baruta". Bilo da posmatramo bilate-

ralne ili multilateralne odnose balkanskih zemalja na institucionalnom planu, bilo da analiziramo njihovu međusobnu ekonomsku saradnju, nije sporno da se konstatuju određene pozitivne promene.

"Žudnja za Briselom"

Naravno, velika senka Evropske unije, koja se kao neka stroga vaspitačica brižno natkrilila nad regionom, u dobroj meri je podstakla lokalne učesnike da se ponašaju u skladu s očekivanjima. Naime, međusvimbalkanskim zemljama i njihovim vladama bar u jednoj stvari danas postoji puni konsenzus: svi su usmereni na (manje ili više) brzu integraciju u EU. "Žudnja za Briselom" je osnovni strateški cilj svih zemalja regiona usled čega je i bitno povećana njihova spremnost da sarađuju (čak i) sa susedima.

U ovom tekstu pokušaćemo da odgovorimo na pitanje u kojem smeru se u poslednje

dve godine razvijala multilateralna saradnja na Balkanu, odnosno koliko su razne regionalne inicijative doprinele pomenutom pozitivnom trendu, kao i šta se može očekivati od narednog perioda.

Čini se da je mnogobrojnost regionalnih inicijativa u koje su uključene balkanske zemlje dugo bila u obrnutoj srazmeri sa realnim nivoom i spremnošću za regionalnu saradnju. Jedan broj tih inicijativa i nije bio primarno usmeren na Balkan, nego u njima balkanske zemlje učestvuju kao deo šireg evropskog područja. Takve su, na primer, Centralnoevropska inicijativa (sedamnaest država članica, od Italije do Belorusije), Crnomorska ekonomska saradnja (jedanaest zemalja u crnomorskom priobalju, ali i Grčka i Albanija), kao i, na primer, CEFTA (Udruženje slobodne trgovine u Centralnoj Evropi). Među novije inicijative ovog tipa spadaju, na primer, i Jadransko-jonska inicijativa, kao i – za nas posebno zanimljiv – Proces saradnje na Dunavu, koji su pokrenule Austrija i Rumunija.

Kao inicijative koje su zaista u prvom redu fokusirane na unutarbalkansku regionalnu saradnju, i koje nas ovde prvenstveno zanimaju, možemo navesti Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope (PS), Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (PSJE) i, najzad, nezabilazni Proces stabilizacije i pridruživanja (PSP) koji je pokrenula Evropska unija prema zemljama Zapadnog Balkana. Između ove

U budućnost sa tradicijom: Bugarke u narodnim nošnjama

RAVNOPRAVNOST POLOVA NA BALKANSKI NAČIN: Još smo daleko od Skandinavije

tri poslednje inicijative postepeno se razvija sve bliža i artikulisanija veza, koja bi u suštini trebalo da bude osnov i za buduću regionalnu saradnju na Balkanu.

Ka procesu evropske integracije Balkana

Šta su funkcije i glavni ciljevi ove tri inicijative?

Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi proistekao je iz nekadašnje "Balkanske saradnje" i u suštini je jedina inicijativa autonomnog tipa, u kojoj učestvuju sve zemlje regiona, uključujući i Grčku i Tursku (Hrvatska je posmatrač). Ova inicijativa, sve dok naša zemlja nije preuzela predsedavanje (2002/2003), uglavnom je služila kao forum za povremene zajedničke susrete balkanskih šefova država ili ministara inostranih poslova. Može se konstatovati da je predsedavanje SRJ/SCG osvežilo i donekle preusmerilo ovu inicijativu ka konkretnijim i manje "čisto političkim" oblicima saradnje. U tom smislu, u toku 2002/2003. godine u Beogradu su organizovani ministarski sastanci u oblastima trgovine, telekomunikacija i unutrašnjih poslova (energetika u Atini).

Sve ove teme su prioriteti regionalne saradnje koje podstiču i Evropska unija, odnosno Pakt za stabilnost. Približavanje i bolja usklađenost između PSJE-a i inicijativa EU-a proizlaze i iz uspostavljanja jednog novog tela za koordinaciju pod nazivom Neformalni konsultativni komitet (ICC) koji čine predstavnici Saveta EU-a, Komisije EU-a, Pakta za stabilnost i predsedavajućeg PSJE-a. S druge strane, PSJE još pokazuje znatne organizacione slabosti, ima

jući u vidu da čitavo njegovo funkcionisanje zavisi od interesa i aktivnosti predsedavajućeg (ne postoje sekretarijat ni trajnije radne grupe) i da on nema nikakve izvore finansiranja za funkcionisanje i saradnju.

Ključnu reformu i preorijentaciju u poslednjih godinu dana (odnosno od izbora novog specijalnog koordinatora) doživeo je Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope. Reč je, da podsetimo, o inicijativi koju je EU pokrenula tokom 1999. godine da bi omogućila mobilizaciju međunarodne finansijske pomoći regionu, nakon sukoba oko Kosova (ideja "Maršalovog plana"). Drugo, da bi se stvorio forum u okviru kojeg će zavađene države (prvenstveno iz bivše Jugoslavije) moći da raspravljaju o svim pitanjima od interesa za saradnju, od ljudskih i manjinskih prava, preko pitanja trgovinske liberalizacije, stranih investicija ili razoružanja (ideja "mini OEBS-a" za Balkan).

Ubrzo se, međutim, pokazalo da Evropska komisija i međunarodne finansijske institucije nemaju stvarnu nameru da pita nje nadzora nad tokovima finansijske pomoći Balkanu prepuste nekom drugom (poput sekretarijata Pakta). Pakt se prvenstveno razvijao kao "pričaonica" sa nizom radnih grupa i kao okvir za razvoj formalnih i neformalnih mreža kontakata u regionu, tako da je održavano i po 200 sastanaka godišnje o raznim temama.

Sa dolaskom Erharda Buseka na mesto specijalnog koordinatora PS-a, ova "razbarušenost" delovanja donekle je preispitana, smanjen je broj tema i preusmeren ka boljoj koordinaciji Pakta sa drugim aktivnostima koje je Evropska unija pokrenula pre-

ma zemljama Zapadnog Balkana. Inicijative poput one Roajomonske ili SECI formalno su ili *de facto* uključene u Pakt. Kao ključni uspesi Pakta 2002. godine navode se sklapanje mreže sporazuma o slobodnoj trgovini između zemalja regiona (ukupno 21 sporazum), aktivnosti na planu izgradnje infrastrukture (investicije u ukupnoj vrednosti od oko 3,5 milijardi eura) i proces povratka izbeglica i raseljenih lica (navodno se prošle godine vratilo oko 120.000 osoba).

Osnovni ciljevi Pakta u 2003. godini svedeni su na šest "ključnih oblasti", koje obuhvataju razvoj infrastruktura, liberalizaciju trgovine i strane investicije, prekograničnu saradnju, medije, pitanja izbeglica i migranata i borbu protiv organizovanog kriminala. Možemo da konstatujemo da se navedeni ciljevi sve više poklapaju sa zvaničnim ciljevima PSJE-a (npr. trgovina, suzbijanje organizovanog kriminala), odnosno sa aktivnostima u okviru Procesu stabilizacije i pridruživanja Unije – posebno u njegovim multilateralnim i regionalnim aspektima (pravosuđe i unutarnji poslovi – pitanja migranata, regionalni CARDS program: infrastrukture, upravljanje granicama, razvoj institucija, demokratizacija). Pakt za stabilnost trebalo bi da postane komplementaran sa aktivnostima EU-a u okviru PSP-a. Zbog toga ne iznenađuju najave Buseka da je krajnji cilj na duži rok PS-a njegovo "preuzimanje" od strane zemalja regiona ("regionalno vlasništvo"), odnosno utapanje u pojedine postojeće aktivnosti: sa jedne strane u Proces stabilizacije i pridruživanja EU-u, a sa druge strane u PSJE.

Navedeni trendovi pokazuju da se regionalne inicijative ne smatraju ciljem po sebi, nego instrumentom koji bi zemljama regiona pomogao da se približe EU-u. Proširenje Unije u 2004. godini na 25 zemalja ostavlja balkanske zemlje, do daljeg, izvan užeg kruga integracije. Zbog toga će regionalna saradnja za svih sedam država Balkana (osam sa Turskom) i dalje biti jedna od ključnih međustanica na dugom putovanju ka Briselu. Najavljeni samit EU–Balkan u junu ove godine u Solunu bi, između ostalog, trebalo da pruži dalji podsticaj regionalnim procesima, putem formiranja novog multilateralnog foruma koji je predložila Grčka – tzv. Procesu evropske integracije Balkana. Ovaj forum bi trebalo da obezbedi redovne (godišnje) kontakte na visokom nivou između zemalja Zapadnog Balkana i EU-a (samiti, sastanci ministara inostranih poslova), kako bi se izbegao osećaj "zaboravljenosti" ili "izolacije", koji bi se mogao javiti na Balkanu nakon novog talasa proširenja.

Autor je direktor Direktorata za saradnju sa EU-om u Ministarstvu spoljnih poslova Srbije i Crne Gore

Novi mehanizmi za Balkan

U OEBS-u su zemlje Zapadnog Balkana punopravne članice, a ne "u čekaonici", kakav im je status u drugim evroatlantskim organizacijama

PIŠE:
DR BRANISLAV
MILINKOVIĆ

Povelja za evropsku bezbednost OEBS-a (1999) smatra regionalnu saradnju važnim elementom panevropske bezbednosti i predviđa ulogu OEBS-a (Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju) u olakšavanju razmene iskustava subregionalnih organizacija. U posthladnoratovskoj praksi OEBS je postao široka platforma za razne oblike zajedničkog nastupa regionalnih i drugih asocijacija. Unutar OEBS-a, pre svega, Evropska unija usaglašava i sprovodi svoju zajedničku spoljnu politiku, pošto "petnaestorica" zauzimaju jedinstven stav. Po pravilu im se pridružuju kandidati za članstvo. Ponekad se čuje izdvojena pozicija tzv. Višegradske grupe (Poljska, Češka, Slovačka i Mađarska) ili rezultat konsultacija nordijskih zemalja. Gruzija, Ukrajina, Azerbejdžan i Moldavija nastupaju zajedno u formatu tzv. GUAM grupe. Zemlje Centralne Azije, koje kao bivše republike Sovjetskog Saveza imaju status punopravnih članica OEBS-a, takođe ponekad usaglasavaju zajednički stav.

Zajednički nastup

Kada se zna da su osnovni zadaci OEBS-a sprečavanje sukoba, postkonfliktni oporavak i razvoj demokratskih institucija, nije čudno da je u poslednjih desetak godina Balkan u središtu njegove pažnje. Na Balkanu su prvi put isprobavani novi operativni mehanizmi OEBS-a kao što su stalne misije ili angažman visokog komesara za nacionalne manjine. Na Balkanu se već godinama troši najveći deo budžeta organizacije. Posle demokratskog preobražaja u regionu stvoreni su uslovi da OEBS posluži kao podsticaj regionalnoj saradnji – kako saradnji samih država tako i misija i institucija OEBS-a koje deluju u svim zemljama Zapadnog Balkana. Uz to, jedan od osnovnih mehanizama za podsticanje regionalne saradnje, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope, nominalno se nala-

zi "pod okriljem OEBS-a".

Povratak naše zemlje u OEBS u oktobru 2000. godine, ubrzano poboljšanje odnosa u okruženju i podudarni interes zemalja regiona na putu evropske integracije stvorili su uslove za zajednički nastup partnera sa Balkana. U izjavi predstavljenoj u novembru 2001. godine zemlje potpisnice Dejtonskog sporazuma su na sastanku Stalnog saveta OEBS-a podržale povratak izbeglica i raseljenih lica. Iste tri delegacije su u martu 2002. godine zajedno pozdravile prioritete Specijalnog predstavnika Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope Erharda Buseka i od njega zatražile da mobilize donatore i nastavi s jačanjem veza Pakta i Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi.

U vreme priprema za Ministarski sastanak OEBS-a koji je održan u Portu u decembru 2002. godine "dejtonskoj trojci" su se u redovnim konsultacijama pridružili predstavnici Albanije i Makedonije. Razlog za saradnju u ovom formatu bila je priprema posebne ministarske izjave o Jugoistočnoj Evropi koja je fokusirana na Zapadni Balkan. Ovih pet delegacija konsultovale su se u svakoj fazi izrade izjave i na pripremnim sastancima nastupale sa prethodno usaglašenim stavom. Posle Ministarskog sastanka mnoge zapadne delegacije su odale priznanje balkanskim kolegama na dobro koordiniranom nastupu. Konačno, početkom marta 2003. godine "petorka" sa Zapadnog Balkana, koju čine zemlje učesnice Procesu stabilizacije i pridruživanja EU-u (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Srbija i Crna Gora), prvi put je izašla sa zajednički usaglašenom izjavom na sastanku Stalnog saveta OEBS-a. Bilo je to reagovanje na nastup direktora Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) Žana Lemijskog u kojem je predloženo povećanje broja projekata EBRD-a na Balkanu, kao i tešnja saradnja Banke i OEBS-a.

Činjenicu da su odnosi u regionu poboljšani brzo su uočili i izuzetno lepo primili osnovni akteri unutar OEBS-a. Može se očekivati da se u periodu pred Samit EU-a u Solunu (jun 2003), ali i kasnije, nastavi i dalje razvija proces tešnje saradnje zemalja Zapadnog Balkana. Njena stimuliše i sama EU, koja od

početka 2002. godine, unutar OEBS-a, održava povremene, a od predsedavanja Grčke redovne mesečne političke konsultacije sa zemljama Procesu stabilizacije i pridruživanja.

Misije u Zapadnom Balkanu

Važnu dimenziju regionalne saradnje na prostorima Zapadnog Balkana iniciraju misije i institucije OEBS-a. Pored misije u Srbiji i Crnoj Gori (i misije OEBS-a na Kosovu koja se, kao deo UNMIK-a, do sada bavila pripremom izbora i razvojem demokratskih institucija), misije OEBS-a postoje u svim drugim zemljama regiona. Misija u Makedoniji trenutno je angažovana na pomoći u realizaciji Ohridskog sporazuma. Misija u BiH stvorena je posle potpisivanja Dejtonskog sporazuma sa osnovnim zadatkom da organizuje izbore i doprinese regionalnoj stabilnosti. Misija u Hrvatskoj bavi se pitanjem povratka izbeglica, zaštitom nacionalnih manjina, kao i reformom medija i sudstva. Misija u Albaniji, nastala posle velikih nereda 1997. godine, prati izbornu problematiku i opšte stanje ljudskih prava.

U OEBS-u se uviđa da priličan broj problema zemalja Zapadnog Balkana, poput regulisanja povratka izbeglica, borbe protiv organizovanog kriminala, kontrole granica ili ekoloških pitanja, ima regionalan karakter. Tako su misije OEBS-a u Beogradu, Zagrebu i Sarajevu razvile principe za povratak izbeglica, među kojima su i sledeći: da je pravo vlasnika uvek u prednosti nad interesom onog ko je u trenutnom posedu nekretnine; da se stanarsko pravo izjednači sa pravom svojine; da se vlasniku osigura povratak ili nadoknada imovine.

Ekonomske koordinatore OEBS-a bio je angažovan na pripremi sporazuma o reci Savi kojim pribrežne države žele da zaštite njen eko-sistem. Parlamentarna skupština i Sekretarijat OEBS-a organizovali su seminar za zemlje Jugoistočne Evrope o demokratskoj kontroli oružanih snaga koji je održan u Beogradu krajem 2002. godine. OEBS trenutno razmatra kako da pomogne da se standardi bezbednosti granica unutar EU-a ustanove i na Balkanu, što je za zemlje regiona jedan od preduslova za ulazak u Šengenski režim.

U odnosu na druge evroatlantske organizacije za region Zapadnog Balkana, OEBS ima tu pogodnost što se ove zemlje u njemu nalaze u statusu punopravnih članica, a ne "u čekaonici", kao što je to slučaj sa EU-om i NATO-om. Stoga im se pruža mogućnost da predstavljaju svoje prioritete, objašnjavaju svoje stavove i razvijaju regionalnu saradnju. Sigurno je da tako mogu da unaprede šanse za brži priključak evropskim integracijama.

Autor je ambasador Srbije i Crne Gore u OEBS-u

Integracija dezintegriranih

Regionalna saradnja doprinosi više bezbednosti i normalnom političkom životu nego rastu privredne aktivnosti. Tamo gde je taj nivo izuzetno nizak ili niži od potencijalnog, privredna korist takođe nije zanemarljiva

PIŠE: PROF. VLADIMIR GLIGORIĆ

Balkan je dezintegriran unutar sebe, a i u odnosu na Evropsku uniju. Dezintegriranost je i privredna i politička, mada ne u istoj meri i na isti način. Evropska unija je glavni trgovački, a i finansijski partner Balkana. Dovoljno

je pogledati tabele o trgovini robom pa da ovo zapažanje postane jasno. Čak i tamo gde mogu da se zapaze značajni trgovački tokovi između balkanskih zemalja, može da se očekuje da će se udeo te trgovine smanjivati kako se budu uklanjale barijere koje sada otežavaju trgovinu sa zemljama Evropske unije.

Pored trgovine robom, Evropska unija je

veoma prisutna i u trgovini uslugama. Prihodi od turizma su značajni u mnogim balkanskim zemljama, jer ovaj region ima izuzetne pogodnosti kako za letnji tako i za zimski turizam. Najveći deo tih pogodnosti još nije iskorišćen, tako da se može očekivati da će izvoz u Evropsku uniju, po tom osnovu, u budućnosti rasti. U centralnim delovima Balkana tranzitne usluge igraju važnu ulogu, a opet prihodi od njih u velikoj meri dolaze od preduzeća i kompanija iz Evropske unije.

Evropska unija – najznačajniji partner

Konačno, značajan je priliv sredstava iz Evropske unije. Balkan je migraciono područje, što će reći da izvozi ljude. Oni opet šalju novac kući, tako da privatne doznake u nekim zemljama igraju važnu ulogu. Ove doznake u najvećoj meri potiču iz zemalja članica Evropske unije (mada u nekim slučajevima prekomorske zemlje imaju takođe

značajnu ulogu).

Što vazi za pojedine stavke tekućeg računa u bilansu plaćanja (trgovina robom i uslugama i imovinski transferi), važi i za finansijski deo bilansa plaćanja. Kada se izuzmu krediti međunarodnih finansijskih institucija, Međunarodnog monetarnog fonda i Svetske banke, najznačajniji poverioci i investitori opet dolaze iz Evropske unije. Isti je slučaj i sa raznim vrstama pomoći i budžetskih transfera. I ovaj oblik integracije sa Evropskom unijom može samo da ima tendenciju rasta, koja bi s vremenom trebalo da uključuje više komercijalnih kredita i stranih ulaganja. Tome bi svakako trebalo da posluže komercijalne i investicione banke, koje su na Balkanu takođe uglavnom iz Evropske unije. Proces transformacije bankarskog sistema i finansijskog tržišta uopšte na Balkanu nije završen, ali se već vidi da će on u najvećoj meri biti u stranom vlasništvu, a to znači u vlasništvu banaka i drugih finansijskih ustanova iz Evropske unije.

Ova privredna integriranost nije na nivou na kojem bi mogla da bude, a ima i mnoge druge nedostatke. Zemlje Balkana su izgubile konkurentnost, tako da je deficit u razmeni znatan. Takođe, nagomilane su svakojake barijere, od onih formalnih do onih neformalnih. Te barijere utiču na trgovačke i finansijske tokove, tako da se nikako ne može reći da je dostignut onaj nivo privredne integriranosti sa Evropskom unijom koji bi bio u skladu s mogućnostima ovog regiona. Daljoj liberali-

Trgovina Jugoistočne Evrope: učešće u ukupnom izvozu (2001)

ka:	od:	ALB	B&H	BUG	HRV	MAK	RUM	SCG	AUS	NEM	GRČ	MAĐ	ITA	RUS	SLO	TUR	EU
Albanija		-	0.0	0.5	0.3	1.1	0.1	0.0	0.0	0.0	3.0	0.0	0.2	0.0	0.1	0.2	0.0
Bosna i Hercegovina		0.0	-	0.2	12.4	2.0	0.1	13.1	0.2	0.1	0.1	0.7	0.1	0.1	4.4	0.1	0.1
Bugarska		0.0	0.0	-	0.2	1.4	1.3	0.9	0.3	0.2	5.0	0.3	0.3	0.5	0.4	0.8	0.2
Hrvatska		0.3	10.3	0.1	-	4.6	0.2	2.1	1.1	0.2	0.2	0.7	0.6	0.4	8.7	0.1	0.2
Makedonia		1.0	0.5	2.2	1.2	-	0.1	9.3	0.1	0.0	4.2	0.1	0.1	0.0	1.5	0.4	0.1
Rumunija		0.0	1.1	2.6	0.1	0.1	-	3.4	0.9	0.5	3.2	2.5	1.2	0.9	0.6	1.2	0.4
Srbija i Crna Gora		1.4	19.3	4.2	3.3	29.0	1.3	-	0.3	0.1	1.5	0.7	0.3	0.3	2.0	0.4	0.1
Austrija		0.4	7.0	1.7	5.8	0.6	3.3	2.3	-	5.1	0.7	8.9	2.2	0.7	7.6	1.6	2.1
Nemačka		5.6	10.5	9.6	15.1	18.0	15.8	13.0	32.5	-	12.5	35.5	14.6	9.9	26.2	17.9	12.2
Grčka		12.7	1.6	8.9	1.1	5.8	2.7	4.5	0.5	0.8	-	0.4	2.0	1.0	0.3	1.5	0.9
Mađarska		0.1	0.4	0.7	1.3	0.3	2.9	2.6	4.5	1.7	0.5	-	1.1	2.5	1.7	0.5	0.9
Italija		69.8	20.3	15.1	23.3	7.4	23.2	18.1	8.9	7.5	9.5	6.0	-	8.3	12.6	8.3	5.9
Rusija		0.2	0.4	2.4	1.9	1.2	0.7	4.2	1.2	1.6	2.4	1.4	1.3	-	3.1	1.6	1.1
Slovenija		0.0	5.4	0.4	9.6	1.9	0.6	1.9	1.6	0.4	0.3	1.0	0.8	0.1	-	0.3	0.3
Turska		0.9	0.7	8.2	0.3	0.8	5.9	2.5	0.5	0.9	3.8	0.6	1.5	3.6	0.5	-	0.9
EU		91.8	46.3	55.2	55.0	41.4	65.1	47.0	62.3	55.2	46.1	73.6	53.8	38.7	62.3	54.6	-
JugEvropa		2.8	31.2	9.8	17.4	38.3	3.1	28.7	3.0	1.1	17.2	5.0	2.8	2.3	17.6	3.3	1.0
Ukupno, USD milijarde		0.3	1.1	5.1	4.5	1.3	11.8	1.9	70.3	570.3	9.1	30.0	240.8	82.5	9.2	29.7	2265.2

Izvor: f.o.b. Izvori: IMF Direction of Trade Statistics June 2002, Croatian Bureau of Statistics, Statistical Pocket Book of Yugoslavia 2002, CBBH Annual Report 2001

zaciji trgovine i uopšte poboljšanju poslovanja značajnu prepreku stvara činjenica da je Balkan ostao izvan tekuće runde proširenja Evropske unije, a pojedine balkanske zemlje nemaju ni ugovore o pridruženom članstvu, pa ni bilo kakve ugovorne odnose sa Evropskom unijom.

S obzirom na značaj privrednih odnosa sa Evropskom unijom i na neiskorišćene mogućnosti koje postoje, ovo bi trebalo da je prioritet privredne politike na Balkanu. Posebno zato što sada i neke susedne zemlje, koje imaju sve veći privredni značaj za balkanske zemlje, kao što su Mađarska i Slovenija, postaju članice Evropske unije.

Višestruka dobit od unutrašnjeg povezivanja

Nasuprot privrednoj integrisanosti Balkana sa Evropskom unijom, kakva god da je ona, stoji privredna i politička dezintegriranost samog Balkana. Ovde politička dezintegriranost ima odlučujuću ulogu. Kao posledica raspada bivše Jugoslavije, neke zemlje koje su ranije imale razvijenu privrednu saradnju sada su je znatno smanjile. Neke zemlje ili područja, ipak, iskazuju viši nivo privredne saradnje nego što bi se to moglo očekivati. Kada se pogledaju tabele o udelu pojedinih zemalja i regiona u uvozu i izvozu pojedinih balkanskih (ili zemalja Jugoistočne Evrope), vidi se da postoje znatni poremećaji u trgovini unutar regije. Na primer, udeo uvoza iz

Slovenije u ukupnom uvozu Bosne i Hercegovine iznosi gotovo 14 odsto, a udeo Hrvatske gotovo 19 odsto. Nasuprot tome, udeo izvoza BiH u ukupnom izvozu BiH je oko 5 odsto u slučaju Slovenije i 10 odsto u slučaju Hrvatske. Obrnuto, uvoz iz Srbije i Crne Gore čini oko 7 odsto ukupnog uvoza BiH, a izvoz gotovo 20 odsto.

U poređenju s njima, udeli su znatno izbalansirani kada je reč o Nemačkoj, Italiji ili Austriji. Ne ulazeći u detaljniju analizu ovih podataka, jasno je da oni ukazuju na postojanje izvesnih poremećaja u trgovini, mada, naravno, izvozni i uvozni partneri ne moraju da se podudaraju.

Ako se izuzme trgovina, zasnovana na ovim ili onim političkim ili tržišnim poremećajima, unutarbalkanska trgovina nije naročito velika. Ovde, naravno, nisu uključeni šverci i ostali oblici nelegalne ili neformalne trgovine, čije je poreklo ili destinacija takođe često u Evropskoj uniji. No, budući da podaci, kakvi-takvi, nisu dostupni, teško je reći nešto određeno o tome. U svakom slučaju, trebalo bi očekivati da će se ta vrsta trgovine smanjivati kako se budu normalizovale privredne i političke prilike na Balkanu.

Kada je reč o finansijskim odnosima, oni su u još manjoj meri razvijeni od trgovačkih. Značajnija investiciona aktivnost zapaža se u slučaju Slovenije i Mađarske, a to su zemlje koje će uskoro biti u Evropskoj uniji. Postoje indicije da se novac ljudi iz regiona investira

u region preko Kipra, Luksemburga, Švajcarske i drugih zemalja. Opet, nedostatak detaljnijih podataka onemogućava da se kaže koliko tih investicija "nema domovinu", a koliko se vraća u zemlju odakle je potekao. Vrlo verovatno – najveći deo, ali to se ne može nedvosmisleno zaključiti.

Iz ovoga što je rečeno mogu da se zaključuju dve stvari:

Prvo, politička integracija Balkana u Evropsku uniju u skladu je s najvažnijim ekonomskim interesima ovog regiona. Motor rasta i razvoja Balkana nalazi se u privrednoj saradnji sa Evropskom unijom. Činjenica, pak, da je Balkan, čak ovakav kakav jeste, već ekonomski integrisan u Evropsku uniju govori o tome da je najvažniji dugoročni uslov za članstvo u Uniji već ispunjen. Politička dezintegracija je samo trošak za privredni napredak Balkana i za dobrobit njegovih stanovnika.

Drugo, politička dobit od unutrašnje integracije Balkana mnogo je značajnija od privredne. Regionalna saradnja više doprinosi bezbednosti i normalnom političkom životu nego rastu privredne aktivnosti. Naravno, tamo gde je taj nivo izuzetno nizak ili niži od potencijalnog, privredna korist takođe nije zanemarljiva. Još su, međutim, veće politička, bezbednosna i korist po civilno društvo i civilizovan život.

Autor je istraživač u Bečkom institutu za međunarodna ekonomska istraživanja (WIIW) i član Saveta BeCEI-a

Trgovina Jugoistočne Evrope: učešće u ukupnom uvozu (2001)

ka:	od:	ALB	B&H	BUG	HRV	MAK	RUM	SCG	AUS	GER	GRČ	MAĐ	ITA	RUS	SLO	TUR	EU
Albanija		-	0.0	0.0	0.0	0.2	0.0	0.1	0.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Bosna i Hercegovina		0.0	-	0.0	1.4	0.3	0.1	2.8	0.1	0.0	0.1	0.0	0.1	0.0	0.6	0.0	0.0
Bugarska		2.4	0.3	-	0.1	5.4	0.9	4.8	0.1	0.1	1.4	0.1	0.4	0.4	0.3	1.0	0.2
Hrvatska		1.0	18.8	0.0	-	2.5	0.0	3.0	0.5	0.1	0.1	0.2	0.4	0.2	4.0	0.0	0.1
Makedonia		1.2	0.9	0.3	0.7	-	0.0	7.6	0.0	0.1	0.3	0.0	0.0	0.1	0.3	0.0	0.0
Rumunija		1.0	0.5	2.4	0.2	0.7	-	3.5	0.6	0.4	1.2	1.1	1.3	0.2	0.8	1.6	0.4
Srbija i Crna Gora		0.1	7.4	0.3	0.4	9.1	0.4	-	0.1	0.1	0.3	0.2	0.2	0.2	0.4	0.1	0.0
Austrija		0.7	5.6	2.0	7.1	2.5	4.3	5.4	-	3.8	0.9	7.9	2.4	1.5	8.3	0.9	1.6
Nemačka		5.6	12.4	15.4	17.0	10.8	18.8	13.5	43.7	-	12.5	26.2	17.8	15.5	19.3	12.5	13.3
Grčka		24.0	0.3	5.7	0.3	14.8	1.9	3.2	0.1	0.3	-	0.2	0.5	0.4	0.3	0.7	0.2
Mađarska		0.6	6.9	1.1	2.6	1.7	4.8	4.7	5.1	2.2	0.4	-	0.7	1.2	3.1	0.4	1.0
Italija		36.6	11.8	9.7	17.1	7.4	20.4	14.9	6.7	6.5	13.1	8.2	-	3.6	18.0	8.2	5.2
Rusija		0.8	1.4	20.1	7.3	1.4	5.1	14.2	1.3	2.6	5.0	6.8	3.3	-	2.7	7.0	1.9
Slovenija		0.7	13.7	0.5	7.9	6.4	0.4	4.1	1.4	0.5	0.1	0.5	0.6	0.7	-	0.1	0.3
Turska		5.9	1.0	3.8	0.4	2.5	1.9	2.5	0.7	1.2	1.7	0.5	1.2	1.4	0.9	-	0.8
EU		77.4	37.2	49.8	55.9	46.1	63.0	49.1	68.7	52.1	54.7	60.2	56.5	40.3	68.0	43.9	-
JugEvropa		5.7	27.9	3.0	2.9	18.1	1.4	21.8	1.4	0.8	3.5	1.6	2.4	1.1	6.4	2.7	0.7
Ukupno, USD milijarde		1.3	3.2	7.2	8.9	2.3	16.2	4.8	74.4	492.6	28.6	34.0	232.7	36.9	10.2	47.2	2252.5

Uvoz: c.i.f. Izvori: IMF Direction of Trade Statistics June 2002, Croatian Bureau of Statistics, Statistical Pocket Book of Yugoslavia 2002, CBBH Annual Report 2001

Korist za region, izazov za strane ulagače

Tržište sa skoro 60 miliona potrošača, povezano u jedinstven bescarinski prostor, učiniće Balkan znatno privlačnijim za inostrane investitore

Pre nego što bilo koja zemlja Zapadnog Balkana (Srbija i Crna Gora, Makedonija, Hrvatska, BiH i Albanija) zasluži status kandidata za člana Evropske unije i počne zvanične pregovore sa "petnaestorkom" (koja će tada već biti "dvadesetpetorka"), imaće priliku da postane deo nove zone slobodne trgovine na Balkanu. Osim pomenutih pet država, tom zajedničkom bescarinskom tržištu pripadale bi i Rumunija, Bugarska (dok ne postanu članice Evropske unije) i Moldavija. Prvi preduslov za ostvarenje ove davnašnje ideje, prestanak sukoba i početak političke i ekonomske saradnje među zemljama regiona već je ostvaren, a na putu je da se ostvari i drugi – sklapanje bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini.

Od ukupno 29 bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini, koliko bi trebalo da međusobno sklope zemlje regiona, dosad je potpisan 21, ostali su pred zaključivanjem, pa se očekuje da će ceo posao biti uskoro završen, doduše, ne u predviđenom roku (kraj 2002. godine). Taj rok je bio utvrđen Memorandumom o razumevanju o liberalizaciji i trgovinskim olakšicama, koji su juna 2001. godine na ministarskom sastanku u Briselu potpisale SRJ, BiH, Hrvatska, Bugarska, Rumunija, Makedonija i Albanija (kasnije se pridružila i Moldavija) i koji je inicirao Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope.

Preispitivanje u Srbiji i Crnoj Gori

Naša zemlja je prvi bilateralni sporazum o slobodnoj trgovini potpisala sa Makedonijom još 1996. godine, kasnije sa BiH i Hrvatskom, dok su sa ostalim zemljama samo parafirani. U svetlu redefinisanja interesa nove državne zajednice Srbije i Crne Gore i izbora njenog Saveta ministara, predstoji, međutim, preispitivanje svih već sklopljenih bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini, kao i onih koji su još u pregovorima. Glavna prepreka sklapanju i konačnoj primeni ovih sporazuma je, naravno, nepostojanje jedinstvenog trgovinskog i carinskog sistema u Srbiji i Crnoj Gori. Za našu zemlju to znači dodatno odlaganje uključivanja u zonu slobodne trgovine na Balkanu, s obzirom na to da osta-

le zemlje regiona već primenjuju sporazume, dakle, uveliko trguju bez plaćanja carine za većinu roba.

Krajem prošle godine potpisan je sporazum i sa Hrvatskom, a parafirani sa Albanijom, Rumunijom, Bugarskom i Moldavijom. I Rumunija i Bugarska, koje ne pripadaju Zapadnom Balkanu, takođe bi bile uključene u regionalnu zonu slobodne trgovine sve dok ne postanu ravnopravne članice Evropske unije (sada su u statusu kandidata). Prema parafiranom tekstu sporazuma sa Bugarskom, za osetljive industrijske proizvode (po 800 na obe strane) do kraja 2006. godine carina bi se smanjivala za 20 odsto godišnje, a pune carine i uvozne dažbine ostale bi za nekoliko najosetljivijih poljoprivrednih proizvoda (meso, mleko, šećer, duvan i cigarete). Parafirani sporazum sa Albanijom predviđa slobodnu razmenu najvećeg broja proizvoda, a za one najosetljivije, industrijske, carina bi se takođe fazno smanjivala za po 20 odsto svake godine do 2007.

Naša zemlja je, inače, sporazum o slobodnoj trgovini svojevremeno sklopila i sa Rusijom (postupno smanjenje carina za jugoslovensku robu na ruskom tržištu do 2005. godine), a bilateralni dogovor o slobodnoj trgovini postignut je i sa Mađarskom i Slovenijom, na asimetričnoj osnovi (u oba slučaja mi bismo imali veće pogodnosti, s obzirom na to da su ove zemlje privredno razvijenije), međutim, ovi potonji će morati da budu preispitani u skladu sa pravilima EU-a s budućim Mađarska i Slovenija iduće godine postaju članice Evropske unije. "Asimetričan" je i sporazum sa BiH, ali ovoga puta u njihovu korist, što podrazumeva povoljniji tretman za bosansku robu u Srbiji i Crnoj Gori. Naša zemlja je za proizvode iz BiH već ukinula sve carine, osim za naftu, naftne derivate i protektirane i neprotektirane pneumatike, za koje će carina biti postupno smanjivana i najzad sasvim ukinuta 2004. godine.

Svi sporazumi o slobodnoj trgovini predviđaju postupno, fazno smanjenje carina u roku od dve, četiri, šest ili osam godina (dinamika zavisi od zemlje i vrste proizvoda koji preovla-

đuju u razmeni), a najdalje do 2008. i njihovo konačno ukidanje. Bescarinski trgovinski režim važiće za 90 odsto robne razmene, a biće praćen i ukidanjem drugih necarinskih barijera u trgovini. Sporazumi važe, naravno, samo za robu proizvedenu u zemljama ugovornicama. Svi ovi dokumenti će, naravno, biti usklađeni s pravilima Svetske trgovinske organizacije i Evropske unije.

Zajednička izjava o spremnosti na saradnju

Na sastanku ministara spoljne trgovine država članica Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi, održanom početkom oktobra prošle godine u Beogradu, usvojena je zajednička izjava kojom je potvrđena spremnost zemalja regiona da nastave započete aktivnosti na liberalizaciji trgovine i uspostavljanju političkih i pravnih uslova ne samo za lakše, brže i uspešnije međusobno poslovanje i trgovinsku razmenu bez ograničenja već i za obimnija ulaganja stranih partnera iz celog sveta. Takođe, iako pregovori o učlanjenju ovih zemalja u Evropsku uniju nisu formalno uslovljeni sklapanjem međusobnih bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini u regionu, jasno je da EU upravo to preporučuje i od nas očekuje da se što pre organizujemo kao čvršće povezan ekonomski prostor.

Bilateralni sporazumi o liberalizaciji trgovinskih režima, zasnovani na Memorandumu o razumevanju, prvi su korak ka formiranju zone slobodne trgovine u ovom delu Evrope (koji će za neku godinu jedini ostati izvan formalnog okrilja Evropske unije), a time i ka povezivanju Balkana u jedinstven investicioni prostor, objedinjeno tržište sa skoro 60 miliona potrošača. Takvo tržište je svakako znatno zanimljivije stranim ulagačima nego rasparčana, sitna tržišta pojedinih zemalja ovog donedavno poslovnog veoma rizičnog i neprivlačnog područja.

Naime, u proteklih desetak godina balkanske zemlje su, zbog specifičnih uslova u kojima su se našle, uvele čitav niz "pratećih" necarinskih ograničenja i koristile mnoge mere zaštite domaćeg tržišta, koje će sad morati da budu ukinute ne samo radi uspostavljanja zone slobodne trgovine na Balkanu već i zbog prilagođavanja pravilima Svetske trgovinske organizacije. Države potpisnice Memoranduma o razumevanju obavezale su se da, u cilju liberalizacije i pojednostavljenja trgovine, pored ostalog harmonizuju svoje zakone i propise, ujednače procedure i standarde i modernizuju infrastrukturu koja će to obezbediti. Najlepše je to što su i veliki međunarodni finansijeri spremni da podrže takve projekte.

BeCEI

Politika usporila privredu

Glavne prepreke za privrednu saradnju u regionu su političke prirode i predstavljaju nasleđe nedavne prošlosti

PIŠE:
PROF. DR
PREDRAG SIMIĆ

U krugu od oko 400 kilometara od Beograda nalazi se čak pet prestonica susednih zemalja. Nekada se od Beograda najbrže stizalo do Zagreba, Sarajeva i Skoplja relativno dobrim saobraćajnicama koje su povezivale tadašnje jedinstveno tržište bivše Jugoslavije. Veze s Budimpeštom i Sofijom bile su znatno gore, pored ostalog i zbog toga što su prelazile tadašnju "gvozdenu zavesu" dok se trgovina odvijala indirektno, posredstvom barter-aranžmana s nekadašnjim Savetom za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV). Danas su i "gvozdena zavesa" i SEV i Jugoslavija prošlost, a od Beograda do Sofije i, naročito, Budimpešte stiže se mnogo brže i lakše nego do bivših jugoslovenskih centara, između kojih su posle desetogodišnjih građanskih ratova podignute "tvrde" granice. Uprkos tome što je pri kraju bivše države između Beograda i Zagreba izgrađen jedan od najmodernijih autoputeva u ovom delu Evrope, saobraćaj na ovom ogranku transevropskog koridora 10 simboličan je i u svakom slučaju daleko ispod nekadašnjih 40.000 vozila, koliko je njime dnevno prolazilo u letnjim mesecima krajem osamdesetih godina.

Uprkos promenjenim političkim okolnostima, trgovina i regionalna ekonomska saradnja Srbije i Crne Gore sa "starim" susedima napreduju sporo a razlog tome nisu samo još uvek loše regionalne saobraćajnice nego i nasleđe pola veka privrednog razvoja, koji je njihove privrede pre učinio konkurentnim nego kompatibilnim. Glavni trgovinski partneri većine zemalja Jugoistočne Evrope i dalje su Nemačka, Italija i Rusija, dok međusobna razmena ovih zemalja najčešće ne prelazi pet odsto njihove ukupne spoljne trgovine. Iako su EU i, naročito, Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope uložili mnogo truda da unaprede

regionalne ekonomske veze, posebno kroz liberalizaciju međusobne trgovine.

Iza "šengenske zavesu"

Štaviše, predstojeće širenje Unije može doneti nove podele u regionu, u kojem bi staru "gvozdenu zavesu" mogla zameniti nova, "šengenska zavesa", koju ponegde već nazivaju i "zlatnom zavesom" zbog toga što deli razvijene od nerazvijenih i Evropu od "ne-Evrope". U slučaju granice Srbije i Crne Gore s Mađarskom, na koju je preusmeren najveći deo saobraćaja na transevropskom koridoru 10, to će se dogoditi već početkom septembra ove godine uprkos obostranoj želji Beograda i Budimpešte da očuvaju dobre ekonomske i političke veze koje su uspostavljene naročito posle 2000. godine.

Ukoliko se pretpostavi da će predstojeće širenje Unije do kraja napregnuti njene političke i ekonomske resurse, između ostalog i zbog toga što će većina novoprimiteljenih zemalja biti neto korisnici njenih strukturnih fondova, zemlje Zapadnog Balkana mogle bi se do kraja ove decenije naći u dosta nepovoljnom položaju kao poslednja grupa evropskih zemalja koja bi ostala izvan Unije. To je verovatno razlog što je Hrvatska požurila

da preda svoju aplikaciju za članstvo u Uniji i što bi to u najskorije vreme mogla učiniti i Makedonija.

Istovremeno, razmišljanja o narednom krugu širenja NATO-a na liniji zaključaka grupe iz Viljnusa i tzv. Jadranske inicijative okupila su tri zemlje zapadnog Balkana – Hrvatsku, Makedoniju i Albaniju – i to bi moglo ukazivati na pravac narednog kruga širenja evropskih i evroatlantskih integracija na jugoistoku Evrope. Međutim, spremnost svih pet zemalja Zapadnog Balkana za ulazak u ove integracije zavisice u prvom redu od brzine i rezultata njihovih privrednih i političkih reformi i, svakako, od njihovih sposobnosti da uspostave stabilne i ekonomske uspešne regionalne odnose, barem u meri u kojoj su to tokom devedesetih godina učinile druge regionalne grupacije u srednjoj i istočnoj Evropi, počev od Višegradske grupe nadalje.

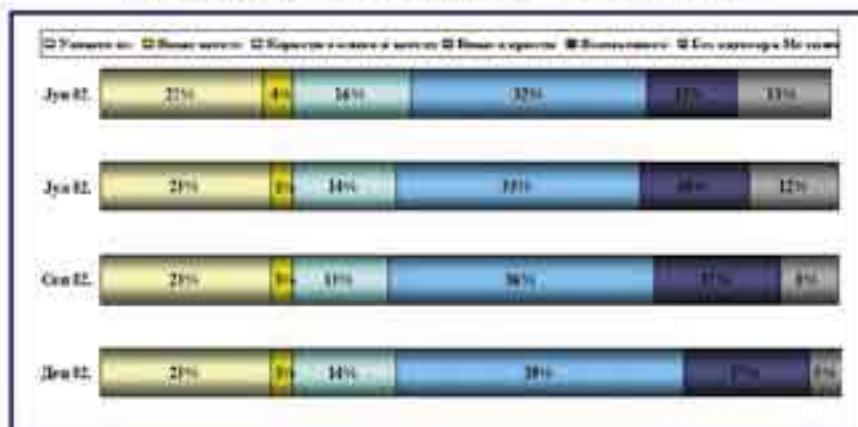
Trojni sastanak

U ekonomskom pogledu, razvoj regionalne privredne saradnje ima najveće izgleda na uspeh upravo u krugu zemalja Zapadnog Balkana zbog visokog stepena kompatibilnosti njihovih privreda i razvijene infrastrukture izgrađene tokom postojanja bivše zajedničke države. Uspeh obnove ekonomskih veza između Slovenije i ostalih bivših jugoslovenskih republika ukazuje na to da bi razvoj regionalne privredne saradnje u ovom krugu zemalja, zapravo obnova ekonomskih veza prekinutih početkom devedesetih godina, mogao biti značajan generator privrednog rasta. Za razliku od razvoja regionalne ekonomske saradnje između zemalja koje su ranije pripadale različitim ekonomskim grupacijama i koja iziskuje značajna ulaganja

LIČNA KORIST OD ČLANSTVA U EVROPSKOJ UNIJU

Koliko bi se lična korist imala od članstva naše zemlje u EU?

Iz istraživanja SMMRI rađenog za Republičko ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom

u infrastrukturne projekte i strukturu njihovih privreda, regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu ne iziskuje znatnija ulaganja, što potvrđuje i relativno brz rast međusobne trgovine unutar ove grupe zemalja posle 2000. godine.

Glavne prepreke su, međutim, političke prirode i predstavljaju nasleđe nedavne prošlosti, a naročito su vidljive unutar zemalja tzv. dejtonskog trougla – Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije i Crne Gore – koje su činile okosnicu privrednog sistema bivše Jugoslavije. Na ekonomskom forumu u Davosu početkom 2001. godine, tadašnji specijalni predstavnik generalnog sekretara UN-a za Bosnu i Hercegovinu Žak Klajn pokrenuo je inicijativu da se održi sastanak na vrhu ove grupe zemalja, ali ona u to vreme nije mogla biti realizovana upravo iz političkih razloga. U međuvremenu su politički odnosi između Sarajeva, Zagreba i Beograda brzo napredovali, a formiranjem Saveta za međudržavnu saradnju između Bosne i Hercegovine i SR Jugoslavije uspostavljen je redovan politički dijalog koji je omogućio potpisivanje sporazuma o slobodnoj trgovini početkom prošle godine. Tek sredinom 2002. godine, samit zemalja "dejtonskog trougla" održan je u Sarajevu na inicijativu novog visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu Pedija Ešdauna, ali su na njemu dominirale teme vezane za povratak izbeglica i sanaciju posledica građanskog rata.

Na predlog bivšeg jugoslovenskog predsednika Vojislava Koštunice odlučeno je da se na narednom samitu, koji je trebalo da se održi u oktobru prošle godine, na dnevni red stavi obnova privrednih veza u ovom krugu zemalja. Razlog što ovaj sastanak nije održan u zakazano vreme bila je serija izbora u ovim zemljama tokom jeseni 2002. godine, koja je pažnju političkih činilaca usmerila na domaće prioritete i donekle usporila uspešno započet proces međusobne saradnje. U međuvremenu je pod uticajem Pakta za stabilnost Jugoistočne Evrope u ovom pravcu pokrenuto još nekoliko regionalnih i subregionalnih inicijativa – na primer, saradnja u slivu Save – ali su njihovi izgledi na uspeh takođe vezani za proces političke normalizacije na ovom prostoru, ali i za materijalnu podršku Evropske unije. Ova podrška, međutim, i sama je u velikoj meri uslovljena rešavanjem zaostalih problema u odnosima zemalja "dejtonskog trougla".

Ukratko, obnova regionalne privredne saradnje u području Zapadnog Balkana nije samo potencijalni generator privrednog rasta ovih zemalja nego i važan privredni i politički preduslov njihovog približavanja evropskim i evroatlantskim integracijama.

Autor je profesor na Fakultetu političkih nauka u Beogradu

Takmičenje sa sobom

Hrvatska, kao očigledan lider u evropskim integracijama u Jugoistočnoj Evropi, krenula je korak dalje od svojih suseda

Ministar Mimica
sa našim saradnikom

PIŠE: VLADIMIR TOJAGIĆ

Hrvatska je 21. februara 2003. godine predala molbu za članstvo u Evropskoj uniji. Šta vi mislite, koliko će se stvari – što tehnički, što praktično – promeniti?

Samo podnošenje zahteva za članstvo u Evropskoj uniji je u osnovi proceduralan čin, koji treba napraviti da bi se procedura pokrenula. Ali, za nas je to u osnovi samo signal da počinje jedna nova faza približavanja Hrvatske Evropskoj uniji, faza u kojoj dosadašnje poslove na sprovođenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) moramo još više ubrzati i u kojoj se moramo koncentrisati na ono što smo identifikovali kao zaostanke u tom sprovođenju – političke kriterijume i političke preduslove, kao važan deo samog sporazuma. To je faza u kojoj ćemo morati vrlo brzo, verovatno već tokom ove godine, preći sa ispunjavanja obaveza iz SSP-a na onaj drugi, veći i širi deo: dostizanje kriterijuma iz Kopenhagena neophodnih za punopravno članstvo u EU.

Mi znamo da ta dva procesa moramo voditi paralelno; da ne možemo čekati da izvršimo u potpunosti SSP, pa tek onda da počnemo prilagođavanje i organizovanje i to tako da bismo ispunili onaj preostali deo obaveza za punopravno članstvo, kako bismo došli do našeg internog cilja – da do kraja 2006. ostvarimo unutrašnju spremnost za članstvo. To znači da dostignemo političke, ekonomske, institucionalne i pravne kriterijume za ulazak u EU. U ovom trenutku zahtev za član-

stvo je prvi korak. Nakon toga dolazi priča o tome kada će Savet ministara uputiti, odnosno dati mandat Komisiji da počne izradu *avisa*, ocene hrvatskog zahteva za članstvo. Potom je pred nama sledeći korak: kako što brže našim učešćem u izradi *avisa* pripomoći da se taj rok skрати na oko godinu dana, koliko obično traje, i da negde u leto 2004. Hrvatska dobije status novog, sledećeg kandidata za članstvo u EU. Naš *best case* scenario predviđa da do kraja 2004. počnemo i stvarne pregovore o članstvu.

Hrvatska se u sprovođenju procesa stabilizacije i pridruživanja EU-u pokazala kao svojevrsan lider među zemljama Zapadnog Balkana. Kako bi vaša iskustva mogla da se iskoriste u Srbiji i Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Albaniji i Makedoniji?

Jedan od razloga za podnošenje zahteva za članstvo bila je i naša sopstvena ocena primene sporazuma u prošloj godini. Već u prvoj godini obavili smo 60 odsto od ukupnog posla predviđenog SSP-om za rok od šest godina (što je prelazno razdoblje u kome Hrvatska treba da dostigne pun nivo pridruženog članstva). Ta činjenica je u svakom slučaju dobra podrška našem zahtevu za članstvo, a po načinu na koji primenjujemo sporazum, počeli smo i sami da više verujemo u sopstvene potencijale.

Proces stabilizacije i pridruživanja ima vrlo izraženu regionalnu dimenziju – stvaranje stabilnog okruženja na Zapadnom Balkanu. Po onome što smo na tom planu

dosad uradili, mislim da se sa sigurnošću može reći da Hrvatska treba da odigra ulogu kako ekonomskog lidera u regiji tako i političkog modela koji može biti motivirajući za druge zemlje. Spremni smo da prenesemo svoja iskustva, od pregovaračkih za samo sklapanje SSP-a, preko organizacionih koja smo imali tokom ove godine, pa sve do mehanizama primene koje smo uspostavili nacionalnim programom integrisanja u EU i izradom plana sprovođenja sporazuma.

Opšte organizovanje posla u jednom ministarstvu koje koordinira i pomaže ostalim ministarstvima u obavljanju svog dela posla, dalo je dosta iskustava koja su se nataložila u Ministarstvu za evropske integracije i koje smo spremni da podelimo sa svima u regionu.

Najbolji scenario koji ste napravili predviđa da Hrvatska postane punopravna članica Evropske unije 2007. godine, zajedno sa Bugarskom i Rumunijom.

Mislim da je ostvarivanja spremnosti za članstvo realno postavljen cilj do kraja 2006. godine. On proizlazi iz procene naših sopstvenih mogućnosti i kapaciteta, i mislim da do tada možemo da ispunimo kriterijume iz Kopenhagena. To nije datum kada mi očekujemo da će Hrvatska i formalno postati članica EU-a. To čak nije ni datum kada bismo mogli završiti pregovore za članstvo. Ti bi pregovori mogli početi krajem 2004. ili početkom 2005. godine: moglo bi doći do razlike u vremenu dostizanja spremnosti za članstvo i vremena kada će EU, kroz završetak pregovora, priznati tu činjenicu.

Zbog toga, naš globalni, generalni cilj je da uđemo u Uniju u drugom krugu proširenja, u kojem će biti Bugarska i Rumunija, možda i još neko. Ali, mi ne želimo da se takmičimo sa Rumunijom i Bugarskom. Mi se takmičimo sami sa sobom, da naše sopstvene potencijale pokušamo da dovedemo na maksimalan nivo i da ostvarimo spremnost za članstvo, pa da EU, pre ili kasnije, a bilo bi bolje pre, prizna tu činjenicu. Zbog toga mislim da će takav pristup značiti i eventualno odlaganje drugog kruga proširenja. Možda neće biti baš 2007, možda ni 2008... Najvažnije je dati sebi rok da se ceo posao "kod kuće" završi, a onda, kad to uspemo, ostvarujemo i nacionalni prioritetni cilj: ostvarivanje drugačije, reformisane Hrvatske. Ja bih to rekao: boljeg života u boljoj Hrvatskoj. Kada to ostvarimo, onda samo

članstvo, došlo godinu, dve ili tri posle toga, nije toliko važno.

Mislite li da je tehnički moguć individualan pristup Evropske unije prema zemljama obuhvaćenim procesom stabilizacije i pridruživanja kada je reč o samom učlanjenju u Uniju?

Kad jedna zemlja iz procesa stabilizacije i pridruživanja podnosi zahtev za članstvo, normalno je da se javlja pitanje kako će se EU postaviti prema tome. Jasno je da treba uspostaviti delikatnu razvnotežu između činjenice da jedna zemlja individualno aplicira i potrebe da se zadrži regionalna kohezija celog procesa kako bi se ostvarili i njegovi konačni ciljevi – pre svega stabilizacija susedstva Evropske unije. Mislim da ta dva cilja nisu kontradiktorna. Odnosno, aplikacija za članstvo i davanje statusa kandidata jednoj od zemalja unutar PSP-a može samo dati dodatnu vrednost celom procesu i pokazati da je proces u dugoročno gledano održiv ukoliko može stvoriti (bar) jednog kandidata za članstvo. To je, na kraju krajeva, i cilj celog procesa – da svaka od zemalja učesnica postane i članica EU-a.

Važno je znati da Hrvatska, kao verovatno prvi kandidat iz ove grupe zemalja, ne želi da se tim činom "izvuče" iz PSP-a i izbegne svoje obaveze prema regionalnoj stabilnosti

i saradnji. Jednostavno, kao budući kandidat, mislim da ćemo biti još odgovorniji za regionalni doprinos. Čak i u konačnoj varijanti ulaska u članstvo EU-a, Hrvatska ne može pobeći iz regionalnog okruženja. Mi imamo i veći interes od Evropske unije da imamo politički i ekonomski stabilno susedstvo, i mi sami tome moramo doprineti. Zato na našu kandidaturu, ni u Briselu ni u regionu, ne treba gledati kao na pokušaj bekstva sa Balkana. Mislim da EU ima dovoljno mehanizama da nas u tom procesu čvrsto zadrži, ma koliko mi to želeli ili ne.

Ipak, ne može, po meni, ni EU tako lako reći da neće individualno razmatrati hrvatski zahtev za članstvo, već da će čekati sve druge zemlje PSP-a kad budu spremne. Mislim da to nije princip koji će EU slediti, već da će ući u individualnu ocenu hrvatske molbe uz istovremeno insistiranje da novi kandidat bude dovoljno vezan za regionalne obaveze predviđene u formalnom ugovoru.

Kakva je vaša poruka Srbiji i Crnoj Gori – u kom pravcu bismo mi trebalo da idemo?

Mislim da je veoma važno stvoriti uslove za što skoriji početak pregovora o sklapanju SSP-a, a preduslov za to je približavanje ekonomskih sistema, kako bi EU mogla da pregovara s jednim privrednim entitetom. Brzina tog dogovora uticaće na brzinu pregovora

sa EU-om. Za Hrvatsku je interes da Srbija i Crna Gora što pre krene u pregovore i postane stvarni deo procesa stabilizacije i pridruživanja, u smislu stvaranja ugovornih odnosa koji će ubrzavati put ka punopravnom članstvu.

Za mene se definitivno pomicanje i suživot na području bivše Jugoslavije, svih zemalja nastalih iz nje, mogu ostvariti samo u okviru EU-a. Zato je naš interes da svaka zemlja bivše Jugoslavije krene tim putem. Mislim da je EU važna dimenzija i za rešavanje nekih pitanja koja se pojavljuju i u jednom i u drugom delu državne zajednice Srbije i Crne Gore – koliko je na dugi rok održiv takav ustavni aranžman. Ubrzano približavanje EU-u može da reši ta pitanja, to može da bude kohezioni element koji će Srbiju i Crnu Goru uputiti na zajednički put ka Evropskoj uniji. Model EU-a može biti poprilično blagotvoran za rešavanje pitanja koje se izvan konteksta Evropske unije teško mogu rešiti.

Autor je koordinator projekata za mlade u BeCEI-u

ZAGREB: Spomenik kralju Tomislavu

Hronologija evrobalkanskih integracija

Pripremio: ZORAN SKOPLJAK

Februar 2003.

- 17. februar** – Francuski predsednik Žak Širak oštro kritikovao istočnoevropske zemlje, a naročito Bugarsku i Rumuniju, koje su potpisale pismo podrške američkim stavovima povodom sukoba sa Irakom i istakao da ugrožavaju svoje izgleda za članstvo u EU.
- 19. februar** – Ministar spoljnih poslova Srbije i Crne Gore Goran Svilanović, u svojstvu predsedavajućeg Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi, razgovarao u Sarajevu sa visokim predstavnikom međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini Pedijem Ešdaunom, kao i sa najvišim funkcionerima BiH.
- 21. februar** – U Atini hrvatski premijer Ivica Račan predao grčkom premijeru Kostas Simitisu zvaničan zahtev Hrvatske za prijem u EU.
- 24. februar** – Šefovi diplomatija zemalja članica EU-a, na sastanku u Briselu razmatrali odnose Srbije i Crne Gore i EU-a i istakli "bitan značaj" saradnje sa Haškim tribunalom za približavanje Srbije i Crne Gore EU
- Posle više od deset godina, izvozom junećeg mesa u Grčku, ponovo počeo izvoz mesa iz Srbije i Crne Gore u zemlje EU
- Makedonski ministar inostranih poslova Ilinka Mitreva, nakon sastanka sa evropskom trojkom u Briselu, najavila da će Makedonija do kraja godine podneti kandidaturu za članstvo u EU.
- 26. februar** – U parlamentima Srbije i Crne Gore usvojena Povelja o ljudskim pravima.
- 27. februar** – Ministar Svilanović u Skoplju razgovarao sa makedonskim ministrom inostranih poslova Ilinkom Mitrevom. Tom prilikom je istaknuto da suštinsku pretnju zemljama regiona predstavlja organizovani kriminal.
- Na sastanku ministara pravde zemalja EU-a u Briselu poručeno je zemljama Zapadnog Balkana da do juna moraju da počnu da ostvaruju konkretne rezultate u borbi protiv organizovanog kriminala.
- 28. februar** – Skupština Jugoslavije usvojila Povelju o ljudskim pravima.

Mart 2003.

- 1. mart** – Parlament Turske tesnom većinom odbio da odobri raspoređivanje više od 60.000 američkih vojnika na teritoriju Turske u cilju intervencije u Iraku.
- 3. mart** – Albanski parlament odobrio korišćenje teritorije i vojnih kapaciteta Albanije za potrebe eventualne intervencije u Iraku.
- 3 – 4. mart** – U Beogradu u okviru Procesu saradnje u Jugoistočnoj Evropi održana regionalna konferencija "Liberalizacija viznog režima i trgovina ljudima", na kojoj su prisustvovali ministri unutrašnjih poslova zemalja iz regiona. Nakon konferencije potpisana je zajednička ministarska izjava u kojoj se ističe potreba za bližom saradnjom zemalja u regionu u borbi protiv trgovine ljudima, kao i za harmonizacijom viznog režima.
- 5. mart** – Ministar Svilanović u Briselu razgovarao sa visokim predstavnikom EU-a za zajedničku spoljnu i bezbednosnu politiku Havijerom Solanom i komesarom Evropske komisije za spoljne poslove Krisom Patenom. Tom prilikom je razgovarano o uspostavljanju novih institucija u SCG, saradnji sa Haškim tribunalom, procesu stabilizacije i asocijacije i o ukupnoj situaciji na Balkanu.
- 6. mart** – Ministar Svilanović razgovarao u Zagrebu sa hrvatskim ministrom inostranih poslova Toninom Piculom. Tom prilikom ministri su ocenili da odnosi između SCG i Hrvatske idu uzlaznom linijom. Ministar Svilanović je izjavio i da SCG podržava hrvatsku kandidaturu za članstvo u EU-u, ističući da bi ulaskom obeju zemalja u EU mnogi problemi bili lakše rešeni.
- Direktor Evropske agencije za rekultivaciju u SCG Rihard Cink izjavio je u Bujanovcu da će u okviru projekta "Mir" u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa do kraja godine biti uloženo 6,5 miliona eura.
- 7. mart** – Potpredsednik Demokratske partije socijalista Crne Gore Svetozar Maro-

15. MART – DELEGACIJA NEMAČKE NA SAHRANI ZORANA ĐINĐIĆA

vić izabran za predsednika državne zajednice Srbije i Crne Gore.

- 11. mart** – Propali pregovori o ujedinjenju ostrva Kipar.
- 12. mart** – U Beogradu ubijen predsednik Vlade Republike Srbije Zoran Đinđić.
- 13. mart** – U znak podrške demokratskim vlastima u Srbiji, nakon ubistva predsednika Vlade, u Beograd došli Kris Paten i Havijer Solana.
- 14. mart** – Šef grčke diplomatije Jorgos Papandreu, kao predsedavajući EU-a, i generalni sekretar NATO-a Džordž Robertson u Atini potpisali sporazum o razmeni bezbednosnih informacija između NATO-a i EU-a.
- 15. mart** – U Beogradu sahranjen premijer Đinđić. Sahrani prisustvovalo više od 40 delegacija iz inostranstva.
- 17. mart** – Skupština Srbije i Crne Gore izabrala članove Ministarskog saveta.
- 18. mart** – Skupština Srbije izabrala Zorana Živkovića za predsednika Vlade Republike Srbije, a Čedomira Jovanovića za još jednog potpredsednika Vlade, pored dosadašnjih potpredsednika.
- Šefovi diplomatija zemalja članica EU najavili ekonomsku i političku podršku Srbiji i Crnoj Gori posle ubistva srpskog premijera i istakli da je "budućnost Srbije i Crne Gore u Evropskoj uniji".

Autor je član Upravnog odbora Centra za razvoj Srbije

Karika koja nedostaje

Saradnja među regionima susednih zemalja može znatno doprineti evropskoj integraciji Balkana, ali tek nakon uspešnije stabilizacije unutrašnjih prilika

PIŠE:
DR FLORIJAN BIBER

Evropska integracija nikada nije bila samo projekat "odozgo nadole". Uloga subdržavne saradnje zaboravljena je u popularnim raspravama o Briselu i eurokratama u zemljama članicama EU-a, a sve više i u zemljama kandidatima.

Kada su mladi Nemci i Francuzi 50-ih godina XX veka simbolički skinuli graničnu rampu između dveju država, oni ne samo da su tražili ubrzanu integraciju država članica Evropske zajednice već su ukazali na najvidljiviju prepreku integraciji – državne granice u Evropi. Ove granice nisu samo fizičke već se šire i na većinu drugih oblasti života. Nije EU/EZ bila ta koja je na ovom nivou sagradila mostove između zemalja članica, pre stvaranja Šengenske zone (sa svim poznatim nedostacima za one koji žive izvan tih granica), već zasluga za to pripada subregionalnoj saradnji. Ti oblici saradnje mogu da uključe širok spektar partnerstava, od saradnje zbratimljenih gradova do saradnje duž glavnih vodenih puteva (npr. Dunavska radna zajednica) ili većih regiona (npr. Radna zajednica Alpe-Adria), ili saradnje evroregiona.

Prvi evroregioni na istoku kontinenta:

Tokom posleratnog perioda, nikao je velik broj evroregiona u EU-u, uključujući granične regione iz jedne ili više zemalja članica. Brojni evroregioni, a naročito između zemalja Beneluksa, Nemačke i Francuske, stvorili su mrežu za saradnju u različitim oblastima poput kulture, policijske kontrole i saobraćaja.

Nakon pada komunizma, u Centralnoj i Istočnoj Evropi nastali su mnogobrojni evroregioni, stvoreni po uzoru na više od 100 evroregiona u Zapadnoj Evropi. Prvi je bio Karpatski evroregion (Ukrajina, Slovačka, Rumunija, Mađarska, Poljska). Samo region Poljske učestvuju u oko devet evroregiona. Naročito su poznati baltički evroregioni: postoji tuce evroregiona i prekograničnih organizacija, uključujući delove baltičkih država i njima sused-

ne Finske, Švedske, Rusije, Belorusije, Poljske, pa čak i Danske i Nemačke. Ovakva regionalna saradnja može imati različite oblike. Neki evroregioni imaju status pravnog lica (privatnog i javnog prava), dok su drugi, naročito u Centralnoj i Istočnoj Evropi, samo radne zajednice ili zajednice interesa s pravnim subjektivitetom.

Na Balkanu je znatno manje evroregiona. Godine 1997. osnovan je evroregion Dunav-Kereš-Mureš-Tisa (DKMT), koji je uključivao delove južne Mađarske, Rumunije i Vojvodine. Iako postoji pet godina, DKMT nije postigao uspeh sličan onima drugih evroregiona, što teško da iznenađuje imajući u vidu ulogu vladavine Miloševića do 2000. i izolaciju Srbije. Uopšteno govoreći, evroregioni i subdržavna saradnja bili su u bivšoj Jugoslaviji blokirani, kao posledica antagonističkih odnosa između većine zemalja naslednica, visokog nivoa centralizacije i surevnjivosti država prema bilo kojoj prekograničnoj saradnji na regionalnom nivou.

Glavni razlog što je subregionalna saradnja ostala slaba, čak i nakon prestanka ratova i pada autoritarnih režima, leži u neformiranoj prirodi država bivše Jugoslavije, naročito u slučaju Srbije, Crne Gore, Bosne i Makedonije. Evroregioni na Baltiku su počeli da funkcionišu sa izvesnim uspehom tek onda kad su se države konsolidovale polovinom 90-ih godina XX veka, a prekogranična saradnja između pretežno ruskih regiona sa Rusijom nije više bila stvarna ili pretpostavljena bezbednosna pretnja.

Poslednjih godina, East-West institut pomagao je stvaranje novih evroregiona i drugih vidova prekogranične saradnje na Balkanu, uključujući – na južnom Jadranu – Crnu Goru, Bosnu i Hrvatsku, zatim trougao Niš-Skoplje-Sofija; Dunav-Drava-Sava evroregionalnu saradnju (Novi Sad-Tuzla-Osijek); Preševo-Gnjilane-Kumanovo mikroregionalnu inicijativu i Prespa-Ohrid evroregionalnu saradnju. Cilj ovih integracija je, u najvećoj meri, bio porast saradnje između regiona Srbije i Crne Gore i njenih suseda, gde je tokom proteklih dvanaest godina prestala ranija saradnja.

Trougao Niš-Skoplje-Sofija

Inicijativa za evroregion u trouglu Niš-Skoplje-Sofija, pokrenuta oktobra 2002, na

primer, započela je saradnju u oblastima regionalnog ekonomskog razvoja, ekologije, visokog obrazovanja i kulture. Saradnjom koordinira Prekogranični savet, koji čine zvaničnici, eksperti i predstavnici građanskog društva. Dok je Karpatski evroregion, koga je takođe inicirao East-West institut, bio veći i po teritoriji i po ambicijama, i finansiran preko Karpatske fondacije, novi evroregioni duž granica Srbije, Makedonije i Crne Gore skromniji su u svom pristupu, manji po veličini i upravljani uglavnom ka saradnji u određenim oblastima politike. Oblasti saradnje su, najzad, preciznije skrojene za potrebe regiona, kao u slučaju borbe protiv požara na južnom Jadranu.

Iako ovi evroregioni mogu da imaju stabilizacioni efekat na ranije nestabilne granične regione, oni će moći da budu operativni tek kad se postigne relativno visok nivo stabilnosti a regionu budu ovlašćeni i motivisani da se uključe u prekograničnu saradnju. Veličina je takođe važna. Baltički evroregioni uglavnom su mali, a Karpatski i Dunav-Kereš-Mureš-Tisa evroregioni veliki, što smanjuje mogućnost za njihov jedinstven nastup, a i onemogućava procese "odozdo".

Za razliku od Zapadne Evrope, gde evroregione finansiraju sami članovi, sredstva za balkanske – kao i drugde u Centralnoj i Istočnoj Evropi – moraju da dođu spolja. Međutim, za takve projekte bilo je malo sredstava, pa su nevladine organizacije i građansko društvo imali vodeću ulogu tokom najvećeg dela 90-ih godina prošlog veka u podršci lokalnim i regionalnim vlastima. Čak i kad su sredstva dostupna, ostaje prisutna opasnost da prioriteti finansiranja neće biti u skladu s interesima onih koji žive u evroregionima.

Evroregioni upotpunjuju saradnju među državama, ali njihova sposobnost za saradnju zavisi od vlada država.

Ovakvi projekti imaju veću šansu za uspeh na Balkanu tek kad države počnu manje da se plaše autonomije svojih regiona, a EU da pri daje veću važnost podršci evroregiona, posebno onih koji premošćuju jaz između Šengenske zone i ostatka kontinenta.

Autor je urednik

"European Balkan Observer"-a

Pojmovnik EU i evropskih integracija

Centralnoevropska inicijativa (CEI): stvorena u novembru 1989. godine u Budimpešti, kao *Quadrigonal*, radi ojačavanja procesa KEBS-a. Osnivači: Italija, SFRJ, Mađarska i Austrija. Priključivanjem Čehoslovačke sledeće godine inicijativa je prerasla u Pentagonalu, a priključivanjem Poljske 1991. u Hexagonalu. Svoj sadašnji naziv dobila je 1992. sa članstvom Slovenije, Hrvatske i BiH. Godinu dana kasnije pridružile su se i Makedonija, Češka i Slovačka, a 1996–97. Albanija, Bugarska, Rumunija, Belorusija, Ukrajina i Moldavija. SRJ je član od novembra 2000.

Inicijativa za saradnju u Jugoistočnoj Evropi (SECI): pokrenuta od strane SAD 1996, radi podsticanja saradnje zemalja Balkana i olakšavanja njihovog ulaska u evropsku integraciju. SRJ se priključila u decembru 2000. godine, kao dvanaesti član iz regiona, a SECI zvanično podržava nekoliko zemalja i međunarodnih organizacija. SECI ima praktičan zadatak, da bude "fleksibilan okvir za pokretanje i sprovođenje konkretnih projekata i programa od interesa za zemlje učesnice".

Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope: Deklaracija Pakta usvojena je u Kelnu 10. 6. 1999. a 30. 7. 1999. u Sarajevu je organizovan sastanak na vrhu zemalja učesnica. Postoje tri grupe učesnika: zemlje učesnici ("korisnici pakta" – balkanske zemlje i ostali: Mađarska, Slovenija i Turska), zemlje pomagači (članice EU-a, SAD, Rusija, Kanada i Japan) i međunarodne organizacije. Cilj Pakta je dugoročna stabilizacija, bezbednost, demokratizacija i ekonomska obnova i razvoj regiona. SRJ je postala član u oktobru 2000.

Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (PSJIE): nastao 1996. na tragu ministarskih konferencija balkanskih zemalja (počev od 1988) koje su se nastavile i u ovom novom okviru, ali su proširene i samitima šefova država ili vlada. Obuhvata sve balkanske zemlje, uključujući Grčku i Tursku. Na sastanku u Bukureštu, u februaru 2000, usvojena je važna "Povelja o dobrosusedstvu u Jugoistočnoj Evropi", a na samitu u Skoplju, u februaru 2001, SRJ je posle dvogodišnjeg odsustva vraćena u članstvo. Sledeći samit PSJIE-a održava se u Beogradu, početkom aprila 2003.

Evropa na mreži

Pripremila: **BIJANA DAKIĆ**

Ovog puta predstavljamo sajtove koji promovišu saradnju zemalja u regionu Jugoistočne Evrope.

Ekonomski razvoj: Odličan zajednički portal Svetske banke i Evropske komisije sadrži vesti, najave događaja, ključne dokumente, podatke o zemljama i projektima Svetske banke, linkove brojnih regionalnih inicijativa i programa.

Regionalne inicijative: Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope usvojen je u Kelnu 1999. godine, kao prekretnica u vođenju politike prema regionu. Sajt www.stabilitypact.org pruža informacije o strukturi, aktivnostima i partnerima Pakta, kao i glavnim ciljevima za 2003. godinu. Od ostalih brojnih inicijativa izdajamo SECI (*Southeast European Cooperative Initiative*) usmerenu na borbu protiv prekograničnog kriminala. Tu je i SELDI Inicijativa (*Southeast European Legal Development Initiative*) koja se zalaže za izgradnju vladavine prava i demokratskih institucija. TTFSE Program (*Trade and Transport Facilitation in Southeast Europe Program*), www.ttfse.org, ima za cilj poboljšanje trgovine i saobraćaja u osam zemalja regiona.

Obrazovanje: Program TEMPUS Saveta ministara EU promovise reformu institucija visokog obrazovanja u zemljama Centralne i Istočne Evrope, u skladu sa izmenjenim političkim, socijalnim i ekonomskim potrebama, <http://europa.eu.int/comm/education/tempus/home.html>. TEMPUS III traje od 2000. do 2006. i namenjen je zemljama Jugoistočne Evrope, www.etf.eu.int/tempus.nsf. Program Instituta za otvoreno društvo HESP (*Higher Education Support Programme*), www.osi.hu/hesp, ima slične ciljeve u oblasti društvenih i humanističkih nauka.

Dokumenti: Svetska banka je u martu 2000. godine objavila svoj regionalni strateški dokument "Put ka stabilnosti i prosperitetu u Jugoistočnoj Evropi" (*The Road to Stability and Prosperity in South Eastern Europe*), <http://www.seerecon.org/RegionalInitiatives/WBRegionalStrategy/contents.htm>. Evropska komisija je oktobra 2001. objavila CARDS Regionalni strateški dokument za god. 2000–2006, http://europa.eu.int/comm/external_relations/see/news/ipo1_1464.htm, koji predstavlja strateški okvir za pomoć regionalnim problemima i podizanje nivoa regionalne saradnje.

Autorka je predstavica Pax Christi Holandija u Srbiji i Crnoj Gori

Beogradski centar za evropske integracije (BeCEI) za kraj marta najavljuje prvi broj nove publikacije EUROPEAN BALKAN OBSERVER (EBO), koji će se baviti evropskom integracijom Balkana. Ovaj elektronski dvomesečnik na engleskom jeziku zajedničko je izdanje BeCEI-a i Bečkog instituta za međunarodna ekonomska istraživanja (WIIW), a može se naći na www.becei.org. Informacije: Florijan Biber, urednik EBO, bieber@becei.org

Центар за развој Србије
Center for Development of Serbia

Beogradski centar za evropske integracije (BeCEI) okuplja domaće i strane stručnjake koji se bave istraživanjima, obrazovanjem i izdavaštvom u oblasti političkih, bezbednosnih i ekonomskih reformi, neophodnih za evropske integracije naše zemlje.

info@becei.org, www.becei.org

Kontakt: dr Jovan Teokarević, direktor

Centar za razvoj Srbije (CRS) ima za cilj demokratski, ekonomski i kulturni napredak Srbije. Kroz različite programe Centar promovise demokratske vrednosti, izgradnju i jačanje institucija demokratskog društva, unapređenje zaštite ljudskih prava i razvoj tržišne privrede i preduzetništva.

crs@eunet.yu, www.razvojsrbije.org.yu

Kontakt: Zoran Skopljak, član Upravnog odbora

Pax Christi Holandija je deo međunarodnog mirovnog pokreta *Pax Christi International*, sa sedištem u Briselu. Zalaže se za dijalog i rešavanje konflikata, ljudska prava i demokratiju. Program u Srbiji i Crnoj Gori usmeren je na podršku projektima civilnog društva i približavanje Evropskoj uniji.

pax.fry@yubc.net, www.paxchristi.nl

Kontakt: Biljana Dakić, predstavnik za Srbiju i Crnu Goru

Mesečnik "Evropski forum" je redovni dodatak nedeljnika "Vreme", a zajedničko je izdanje tri nevladine organizacije:

Beogradskog centra za evropske integracije, Pax Christi Holandija i Centra za razvoj Srbije.

Urednici: Aleksandra Mijalković i dr Jovan Teokarević

Adresa: Narodnog fronta 68/I, 11000 Beograd, SR Jugoslavija

Tel/fax: 011-646-025, **e-mail:** info@evropskiforum.net, www.evropskiforum.net

Ovaj broj je objavljen uz finansijsku pomoć Pax Christi Holandija

Oblikovanje i slog: Grafički Centar Vreme, **Štampa:** Rotografika, Subotica